

A folklór vonzásában

Manapság is gyakran emlegetett, sokszor idézett, kiváló társadalomrajza, a *Székely bánja* egyik fejezetében írta volt Bözödi György annak idején: „Művészi lélek él a székely népben, a balladák világa. A jónak és a rossznak ez a szélsősége mintha nem valóságos élet, hanem művészi túlzás volna. A kettősség, a belső meghasonlottság hajszolja a népet, mintha nem volna reális alapja az életének, mintha a mindennapok valósága helyett egy romantikus művészi alkotásban élne [...] A nép lelki szakadécai szükségképpen alakultak ki. A sokszázados elnyomás alatt művészetében, népmesékben és csodálatos történetekben oldotta meg társadalmi kérdéseit, így vett lelkileg elégtételt a reánehezédő jogtalanságok miatt, mert másképpen nem lehetett igaza [...]”

A történelem sorsedző viharaiban formálódott székely valóság – múlt és jelen – elhivatott kutatója, a költő-prózaíró-történész-szociográfus-irodalomtörténész-kritikus-nyelvész Bözödi György kezdettől fogva szenvedélyesen érdeklődött a folklór iránt is; amikor szellemi arculatának bámulatos sokoldalúságát emlegetjük, nem feledkezhetünk meg erről sem. Székely népi származása, szülőfalujához való szilárd kötődése alapvetően meghatározta ilyen irányú tájékozódását. Tudjuk: doktori tézisei egyik tárgyául a néprajzot választotta. Népdalokat is gyűjtött, persze csak szövegeket, minthogy nem rendelkezett a dallamok rögzítésére alkalmas technikai eszközökkel és megfelelő szakmai képzettséggel. Lejegyezte és közkinccsé tette Bözöd nagy mesemondója, Bágyi János eredeti népmeséinek egy részét; ebből a gyűjtésből *A tréfás farkas* című kötetet 1942-ben, az *Eszös gyermeket* 1958-ban jelentette meg. Élete végéig behatóan foglalkozott az erdélyi magyar folklórisztika időtálló hagyományaival, Kriza János munkásságával például, s nyugtalan fantáziáját mélyen izgatták a magyar népnyelv csodálatos rejtelméi, megvallható sajátosságai. Túlzás nélkül mondhatjuk hát: Bözödi György ezen a területen is bizonyította rendkívüli érzékenységgel párosult elhivatottságát. A jeles magyar zeneszerzőhöz és népzenekutatóhoz – Lajtha Lászlóhoz fűződő kapcsolatának dokumentumai ugyancsak erről tanúskodnak.

Bözödi György a negyvenes évek elején ismerte meg személyesen Lajtha Lászlót, Kodály Zoltán egyik legtehetségesebb tanítványát, hűséges munkatársát. A Pávai Istvánnak adott és a bukaresti Művelődés 1983. júniusi számában közölt interjúban elmondotta, hogy Lajthával 1941 nyarán ismerkedett meg személyesen, a bözödi gyűjtés alkalmával. („Több napot töltött nálunk fonográfjával és nagyon sok dalt vett fel.”) A hagyatékában levő, legrégebbi keltezésű Lajtha-levél is erre vall. 1941. szeptember 4-én írta Budapestről a Néprajzi Múzeum őre, a zeneiskola neves tanára: „Mielőtt mondanivalóimba fognék, hadd köszönjem meg újra nemcsak a szíves látásukat, hanem segítségüket is, amellyel gyűjtőmunkámat nagyon megkönnyítették.”

A székelyföldi – főként az Udvarhely megyei – gyűjtések megszervezésében Bözödi később is sok segítséget nyújtott Lajtha Lászlónak. Kiolvasható ez a hagyatékban található levelekből (melyeket ezúttal alább közlünk). Sajnos, a Bözödi Györgyhöz írt levelek nem kis hányada – egyéb pótolhatatlan dokumentumokkal, kéziratokkal együtt – elkallódott, megsemmisült a letűnt nehéz idők forgatagáiban, a gyakori házkutatások során. Feltehetőleg ilyen sors jutott osztályrészül a hozzá intézett Lajtha-levelek egy részének is...

Lajtha László már az első világháború előtt behatóan érdeklődött az erdélyi néprajzi tájak zenei folklórja iránt; 1911 és 1938 között 1200 dallamot gyűjtött, összesen

77 helységről (Gyimes, Gyergyó, Csík, Háromszék, Udvarhelyszék, Mezőség, Kalotaszeg, Szilágyság). A mezőségi, szépkenyerűszentmártoni (micsoda jóízű magyar helységnevezés!) gyűjtés alkalmával például azt kutatta, hogy „azonos életkörülmények között, zárt területen együttélő, másfele nemigen járó, két nemzetiségű lakosság mit, mikor s hogyan énekel, hogy s mikor él nemcsak a maga, hanem a másik muzsikájával is”. És hozzáfűzte: ilyenfajta „kutatói módba csak olyan zenefolklorista kezdjen, aki egyformán értékeli mindkét nép zenéjét, egyformán látja mind a kettő szépségeit és néprajzi értékét”. Az emelkedett bartóki eszmények vonzásában találhatott egymásra Lajtha László és Böződi György. Zivataros időkben, fegyverek zajában, midőn a magyar népi kultúra megmentésére és ápolására a szellem legjobbjai vállalkoztak odaadón.

Abban a levélben, melynek kezdő sorait az imént idéztem, Lajtha László értesítette Böződit, hogy Kodállal együtt meghallgatták a fonográfhangok Böződön, 1941 nyarán felvett anyagát – a helybeli idősebb földművesek énekeit –, és érdemesnek látják ezeket gramofonlemezre rögzíteni. E célból Ádám Györgyöt, Bágyi Jánost, László Jánost és Marosi Józsefet meghívják a budapesti rádió stúdiójába, fedezvén természetesen az utazással járó összes költségeket. Böződi György a négy falujabeli férfiúval 1941. szeptember 25-én megérkezett a magyar fővárosba. Másnap került sor a lemezfelvételre.

Rendkívüli élmény volt ez a „kiszállás” mindannyiunk részére! Böződi halála után, hagyatékát rendezgetve, a szóban forgó Lajtha-levelek tőszomszédságában találtam egy gépirásos szöveget, melynek címe: *A „tölcséres urak”*. Minden valószínűség szerint kiadatlan írás: az emlékezetes lemezfelvétel élményének megörökítése. (Közöltem aztán a Romániai Magyar Szó 1991. július 27–28-i számában.) Noha dátum nincs rajta, a kézirat kétséget kizáróan 1983-ban keletkezett. Könnyen felismerhető, hogy voltaképp kiegészítése, bővebb változata – árnyaltabb újrafogalmazása – annak a részletes beszámolónak, melyet Böződi közvetlenül az esemény nyomán írt, és a kolozsvári Ellenzék 1941. október 18-i számában jelentetett meg, *Énekelnek a stúdióban a böződi székelyek* címmel. Máskülönben Lajtha László székelyföldi gyűjtéseiről Böződi több alkalommal hírt adott a marosvásárhelyi Székely Szó hasábjain is; ez idő tájt, átmenetileg, a napilap egyik szerkesztője volt. (Például: Székelyföldi nótagyűjtés. 1942. augusztus 23-i szám.)

A háború után Lajtha László Londonból küldött Böződinek néhány levelezőlapot. (Ezekből is csak néhány maradt meg a hagyatékban.) Tájékoztatta barátját többek között arról is, hogy Eliotnak a *Gyilkosság a katedrálisban* című drámájából készült filmhez ír kísérőzenét. Ugyanakkor említette a tervezett székely népi operát, melyhez barátjától kért szövegkönyvet. „...de a háború utáni zavaros időkben lehetetlen volt ezt a közreműködést megvalósítani” – olvassuk a már idézett interjúban. E „zavaros időkben” Böződi csúnya politikai és erkölcsi rágalmak, gyanúsítgatások áldozataként jórészt börtönben ült, s volt, amikor éppenséggel napszámosként kereste meg mindennapi száraz kenyereit. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között nem tudott operaszövegkönyvet írni, egyebet is csak olykor-olykor, két „galiba” között, a „független nyugalom” ritka óráiban...

Annál inkább kötelességünk most elmondani, feltárni mindazt, ami gazdag és rokonszenves szellemiségének leglényegéhez tartozik.

NAGY PÁL

Lajtha László levelei Böződi Györgyhöz

1.

Budapest, 1941. szeptember 4.

Kedves Böződi Úr!

Mielőtt mondanivalóimba fognék, hadd köszönjem meg újra nemcsak a szíves látásukat, hanem segítségüket is, amellyel gyűjtőmunkámat nagyon megkönnyítették.

Ma azt közlöm önnel kedves Böződi Úr, hogy elintéztem az emberek Budapestre való hozatalának kérdését. A Néprajzi Múzeum és a Magyar Rádió meghívására jönnek fel Pestre, ahol a Rádió stúdiójában gramofonlemezre vennők fel éneküket. Az utazás költségeit (vasút III. osztály) valamint budapesti elszállásolásuk és ellátásuk költségeit is a Rádió vállalja, sőt ezenkívül azalatt az idő alatt, amíg a Rádió rendelkezésére állnak, néhány pengő zsebpénz is fognak kapni. Itt adom most azoknak a névsorát, akiket ilyen módon Budapestre kérünk: Ádám György (80 éves), Bágyi János (66), László János (44), Marosi József (62), tehát összesen 4 személy. Bár nem hiszem, hogy a személyek azonossága körül bármi félreértés lehetne, hiszen Böződi Úr ott volt, amikor az illetők énekeltek, mégis a biztonság kedvéért odatettem életkorukat zárójelben. Ádám György és Marosi József tudom, hogy nagy örömmel jönnek Pestre, hiszen ezt nekem többször meg is mondták. László János is bizonyára épp ilyen szívesen fogja venni a pesti út lehetőségét, hiszen az erkölcsieken kívül anyagilag is kedvező. Talán csak Bágyi János körül merülhetnek fel nehézségek, mert ő azt mondta nekem, hogy neki nincs ruhája. Itt kérem, kedves Böződi Úr, arra, hogy szerezzenek Bágyinak kölcsönben olyan gúnyát, amelyikben feljöhet Pestre. Nem kell díszruha, elég ha olyat kap, amivel éppen hogy kibírja az utat. Bágyira feltétlenül szükségem volna, mert több olyan dalt tud, amelyet a többiek nem ismernek és így ezeket csak az ő előadásában tudnám felvenni. Azt hiszem, hogy a böződi eljárás, ha az intelligencia ezt megmagyarázza neki, meg fogja érteni az énekesek utazásának nemcsak az egész nemzet szempontjából való kulturális jelentőségét, hanem tekintetbe veszi azt is, hogy ez Böződ községnek hírnevet és dicsőséget szerez és lehetővé teszi Bágyi utazását is.

Mind négyüknek úgy kellene elindulniok, hogy 25.-éig vagy legkésőbb 26.-án (természetesen szeptember havára gondolok) Budapesten legyenek. Nagyon kérem Önt, kedves Böződi Úr, hogy legyen olyan kedves és engem mihamarabb értesítsen arról, hogy rendben van-e minden és számíthatok e megnevezett 4 böződi énekesre, jelzett napon való pontos érkezésére. Ezt nekem azért kell mentől előbb végleges bizonyossággal tudnom, mert a grammofonfelvételek a Rádió műszaki személyzetét oly annyira lefoglalják, hogy erre vonatkozólag nekem idejekorán kell intézkednem.

Bár Böződi Úr Pestre való utazásának költségeit ez az alap nem tudja vállalni, mégis örülnék, ha megvalósítaná azt a tervét, hogy az emberekkel együtt utazna. Azt hiszem, érdekes lesz megfigyelnie nemcsak a munkát, hanem magukat az énekeseket is és erről bizonyosan tudna majd néhány cikket írni.

Befejezésül kérem, hogy Édesanyjának tisztelő kézcsókomat, hugának őszinte üdvözléteimet jelentse és válaszát mihamarabb várva, vagyok sok igaz köszöntéssel híve

Lajtha László
igazgatóőr

(1.) Géppel írt levél – a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának címkés levélpapírján.
Címzés: Nagyságos Böződi György író úrnak, Böződ, Udvarhely megye.

2.

Budapest, 1941 szeptember 18-án.

Kedves Bözödi Úr!

Köszönettel nyugtázom szíves sorait és megnyugvással veszem tudomásul, hogy szeptember 25.-én a négy énekessel egyetemben Budapestre érkezik. A felvételek 26.-án kezdődnek és így semmiképpen sem késő, ha 25.-én az esti, vagy az éjszakai órákban érkeznének meg. Ezt azért mondom, mert tudomásom szerint a gyorsvonat éjfél tájban fut be a budapesti pályaudvarra. Igen kedves, hogy a takarékoskodás kedvéért személyvonaton is hajlandók jönni, de nem ismervén az erdélyi közlekedés jelenlegi állapotát, inkább gyorsvonaton jöjjenek, sem mint hogy az idős énekesek megfázva, vagy a hosszú és viszontagságos úttól elcsigázva érkezzenek a mikrofon elé. Úgy kell számítaniok, az énekesek egy éjszakai pihenő után másnap a délelőtti órákban, tehát úgy 10 óra felé jó kondícióban álljanak rendelkezésünkre. Ami az ön félárú vasútijegyét illeti, sajnos nem állott módunkban megszerezni. Tekintettel azonban arra, hogy az énekesek nem tudnak és nem akarnak ön nélkül utazni, az ön útiköltségének felét meg fogják téríteni, tehát ön úgy járt, mintha a félárú igazolványt megkapta volna. Úgy vélem, evvel a megoldással meg van elégedve. A mai napon elküldök önnek az utazási költségekre 150 P.-t. Erről majd itt Pesten utólagosan fog elszámolni. Ha a pénz megérkezett, kérek az összeg terhére egy sürgönyt, amelyben megnyugtat a pénz érkezéséről és arról, hogy egyébként is minden rendben van. Budapestre érkezve, ha kiszálltak a vasúti kocsiból, kérem maradjanak ott a perronon, lehetőleg vagonjuk előtt, mert Dincser Oszkár múzeumi gyakornok meg fogja magukat keresni és elvezeti az embereket éjszakai szállásukra. Ne nyugtalanodjanak, ha a többi utas siet is kifele, mert Dincser Oszkár feltétlenül ott lesz és feltétlenül megkeresi Magukat. Örvendek, hogy Gyuri bácsi és társai újabb nótákat ástak ki emlékezetükből, helyesen teszik, ha följegyzik maguknak, mert itt Pesten mindenre idő lesz és mindenre sor kerül. Köszönöm, hogy Bágviről gondoskodtak, mert megismétlem, hogy az ő jelenlétére is föltétlen szükség van.

Sürgönyét várva, most már a közeli viszontlátásig
sok meleg köszöntéssel vagyok igaz híve:

Lajtha László

3.

Budapest 1941. nov. 12.

Kedves Barátom,

minthogy benne vagyunk már a novemberben és hiába várom híradásodat, nékem kell megzavarnom bözödi nyugalmatod. Nemsokára ugyanis el kell döntenem, hogyha sikerül Karácsony és Újév között Erdélybe indulnom, hová is menjek gyűjteni. Mint már Pesten is említettem, most különösképpen a hangszeres zene érdekel. Úgy ígérted, megszimatolod majd, hol kapom meg akár környéketeken, akár Udvarhely vidékén, akár a Nyikó völgyében a leghíresebb s legjobb bandát, kinek prímása még tudja azokat a régi táncokat, amelyeket valamikor az öregek használtak. Igen örülnék, ha írnál efelől valamit, mert ha Te nem tudtál volna meg semmi érdemlegeset ebben az ügyben, megpróbálnék máshoz fordulni.

(2.) Géppel írt levél – a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának címkés papírján.
Címzés: Nagyságos Bözödi György úrnak, író. *Bözöd*. Udvarhely megye. U.P. Erdő-
szentgyörgy.

Mi van a Kőröspataki klarinétos bandával? Meghallgattad őket? Játsszák-é, tudják-é Ádám Gyuri bácsi műsorát?

Ádám Gyuri bácsi a következő kezdetű dallamot dúdolta el, mondván róla, hogy az valamikor az ő fiatalkorában is az öreg apok tánca volt:

Utólag az derült ki, hogy ugyanez a dallam, szerzőjének megnevezésével benne van abban a román elemi-iskolai énekeskönyvben, valamint a cserkészeknek szánt dalgyűjteményben, amelyet az elmúlt 22 esztendő alatt még a magyar iskoláknak is használniuk kellett. Szövege is van, még pedig román irredenta szöveg. Állítólag a Domokos féle énekeskönyvben is benne volna. Nagyon leköteleznél, ha addig is, amíg én a helyszínen végleg utánajárok a dolognak, megtudnád, hogy miképpen került a dallam Gyuri bácsihoz. Fenntartja-é állítását, hogy ő ezt még az öregektől tanulta? A falu többi énekese, – most nem éppen az öregekre, hanem különösképp a fiatalokra gondolok, – valóban sohasé hallotta ezt a dallamot?

Mára elég lesz. Tartok tőle, ha még több dologgal rohanlak meg, véglegesen elijesztelek a velem való levelezéstől. Tehát csak annyit, hogy a Tiszteletes Úrnak válaszoltam és Gyuri bácsinak is elküldöttem az akkoriba még szobakerült levelet. Most még csak arra kérek, hogy Édesanyádnak jelentsd tisztelő kézcsókomat, unokahugodnak, a tiszteleteséknek, továbbá minden rendű és rangú bözödi jóemberemnek add át őszinte üdvözleteimet.

Válaszodat várva barátilag köszönt

híved
Lajtha László

4.

Homoródfürdő 942. július 20.

Kedves Barátom,

újra Udvarhelyt járom. Ezúttal Máréfalva – Szentegyházás, továbbá Homoródalmás és környéke kerül sorra. Innen feltétlenül be kell nézнем Marosszékre is. Marosvásárhelytől északra fekvő vidéket ismerjük, de onnan délre még senki sem volt. Hazafele menet tehát ki akarok menni Maroskeresztúrra. Arra kérek meg jelen soraimmal, ha van arrafele valami ismerősöd vagy összeköttetésed, légy olyan jó és készítsd elő utam. Magyaránád meg miről van szó, hogy amikor én odaérek, ne kelljen nekem egy-két napot avval eltöltenem, hogy én kezdem összeszedni az embereket, látogatnom a helyi intelligenciát (a hivatalokat), hanem minden készen várjon. Úgy gondolom, elég, ha 3-4 öreg asszonyt s ugyanannyi öreg embert (ötven éven felülieket) összegyűjtenének valamelyik iskola-terembe s adnának egy küldöncöt, aki majd odahívna azokat, akikről kiderülne később, hogy tudnak valamit. Megírnám pontos érkezésemet. Most annyit mondhatok, hogy augusztus 10–15 között tervezem érkezésem. Kérek, ne ajánljatok más vidéket pl. a Nyárad völgyét, mert bár lehet hogy az jobb, mégis feltétlenül meg kell nézнем ezt a déli részt, s mondom, Maroskeresztúrt. Te már tudod Bözödről, hogy miképpen dolgozom, ezért fordulok Hozzád, hogy ha teheted, légy segítségemre. Idő dolgában megszorultam s ezért minden nap veszteség

(3.) Géppel írt levél. Címzés. Nagyságos Bözödi György író úrnak. *Bözöd*. U.P. Erdőszentgyörgy. Udvarhely megye. Feladó: Lajtha László, Budapest, IV. Váci utca 79.

jelentős. Kérlek, kedves Barátom, válaszolj postafordultával vagy legalább is mihamarabb: számíthatok-e előkészítő segítségedre. T. i. ha nem áll módodban, magamnak kell más utat keresnem. Legjobb volna, ha az ottani jegyzőhöz találnál valami kapcsolatot, mert ma ő a legalkalmasabb. Igazolványaim vannak.

Ma nem is írok másról, mert legközelebb úgy is lehet újra írnom kell, másrészt meg majd Vásárhelyt személy szerint is beszélünk egymással.

Gyors válaszodat várja s sok barátsággal köszönt

híved

Lajtha László

Címem: Homoród fürdő
Kassay villa
Udvarhely megye

5.

július 30

Kedves Barátom,

ne haragudj amiért lapodra csak elkésve válaszolok. Két napig nem voltam Homoródon s soraid ép ekkor érkeztek. Így hát most köszönöm meg minden szíves készségedet. Kérdéseidre válaszolva, hadd vegyem szépen sorjába a dolgokat. Feleségem velem van, de ő ezúttal nem jön falura. Itt marad mindig Homoródfürdőn s míg én Maroskeresztúron dolgozom, ő majd megvár Marosvásárhelyt vagy egyenesen hazautazik Pestre. Velem csak a fiam jön (ezért kérek szállást 2 személyre), aki segít úgy az utazásnál, mint a szekerezésnél a sok csomagot hordozni, segít még a faluzáskor a szövegíráskor is. Felesleges mondanom, mily szívesen volnék együtt Veled, de igen kényelmetlennek érezném, ha ilyesmivel terhelnék. Mindenesetre igen köszönöm, hogy személyesen készíted elő utam, mert így biztosabban s gyorsabban fogok többet végezni. Én úgy gondolom, hogy augusztus 15-ikén vagy 16-ikán érkeznek Maroskeresztúrra. Augusztus 12-ikéig biztosan megkapok minden értesítést homoródfürdői címemre, mert gyűjtő utaimról mindig visszatérek ide. Még egy valamire kérek, amire itt nem tudok választ kapni. Mikor és hogy tudok Vásárhelyről kimenni Keresztúrra? Meg kell-e hálnom Vásárhelyt? Szeretnék egy napot a városban tölteni, de ha lehet, inkább a keresztúri gyűjtésem után. Ha írsz, kérek írj majd erről is. De ajánlj majd valami nem túldrága, de tiszta megszállási lehetőséget Vásárhelyen. Minden szíveségedelőre is köszönve sok baráti

üdvözlötlet küld híved

Lajtha László

6.

Mezőtelegd aug. 14.

Kedves Barátom,

most Bihart járom s a hó vége fele megyek Udvarhelybe. Etéd lesz központom, ahol már várnak. Közben persze Marosvásárhelyt is kell egy napot töltenem s ezért megkérdem ott vagy-e? Örülnék, ha Te is kijönnél velem faluzni vagy ha legalább Marosvásárhelyt láthatnálak. Írj mindenesetre ide Biharba. Küldd leveledet erre a címre (az

(4.) Kézzelel írt levél. Címzés a borítékon: Nagyságos Bözödi György urnak, Marosvásárhely, A „Székely Szó” szerkesztősége.

(5.) Kézzelel írt levelezőlap, rajta ceruzával – kétségtelenül B. Gy. részéről, utólag – a dátum: 942. VII. 30. Címzés: Ngs. Bözödi György urnak. Marosvásárhely, Székely Szó szerkesztősége, Bolyai utca 11 sz. Feladó: Lajtha László, Homoródfürdő, Kassay villa. Udvarhely m.

íteni orvos, kinél minden holmim marad, míg én a falvakat járom s ahová visszavisszatérek) L. L. dr. Grünbaum József orvos úr leveleivel, Mezőtelegd, Bihar m. – Hogy vagy? Azt hiszem Etédre Bözödön keresztül fogok menni, hacsak nem rövidebb, ha az etédi kocsit Bözödujfalú autobusz állomására rendelem. Mindenesetre azt írom: a vizontlátásig, mert én is, családom is szeretnénk vizontlátani Téged. Sokszor ölel

Őszinte barátsággal
Lajtha László

7.

Kedves Gyurkám, néha azért megszólalhatnál te is. Megkapod-e lapjaimat? Gondolsz-e az operaszövegre? Vagy már velem együtt a feledés lomzsákjába dobtad a tervet?

A régi barátsággal ölel

Lajtha László

8.

V/7

Kedves Bözödi,

ma én írok a változatosság kedvéért, mert Laci erősen be van fogva. Reméljük, jól van és munkája szépen halad. Gondolkozik-é az operaötleten? Szeretnénk ismét valami munkáját olvasni, tudna-é küldeni? További jó munkát kívánva és Laci szerető üdvözlőit tolmácsolva sokszor és szívesen köszönti

Lajtha Lászlóné

A „tölcséres urak”

Múló időben élünk, éppen ezért jólesik, ha valamit belőle megragadhatunk, s hát még ha visszahozhatunk! Ezért hát igen megragadott, amikor a Kodály Zoltánra való emlékezések során a rádió e folyó év legkezdetén, január folyamán négy folytatásos részletben közvetítette azokat a néprajzi lemezeket, amelyek felvételénél én is közreműködtem. De hogy kerültem én Kodályhoz? – kérdezheti bárki. Azért, mert Bözödről, a szülőfalumról szólnak a felvételek, illetve a megőrzött és megrögzített dalok.

De nem ez a lényeg, hanem az, hogy a Kodály-évforduló során leírt meg elhangzott emlékezések, méltatások tömegében nem találtam nyomát éppen annak a tevékenységének, amiben én megismertem. Népdalgyűjtő munkájáról kizárólag csak a helyszíni, fonográfos gyűjtése révén beszélnek. De Kodály nemcsak ennyit gyűjtött és válogatott, hanem sokkal többet. Különösnek találok, hogy ezt én kell szóvátegyem, de tapasztalatból tudom.

Tapasztalatom ott kezdődött, hogy 1941 nyarán megjelent nálam Bözödön Lajtha László – köztudomásúlag Kodály egyik leghívebb és tehetségesebb tanítványa és

(6.) Kézzele írt levelezőlap, rajta ceruzával: VIII. 14. Feltehetőleg: 1943. Címzés: Ngs. Bözödi György Úrnak. Marosvásárhely, Székely Szó szerkesztősége. Feladó: Lajtha László, Mezőtelegd, Bihar m.

(7.) Levelezőlap Londonból, dátum nélkül. (Rajta ceruzával: 1948.) Címzés: G. Bözödi Esq. Comuna *Bezid*. Jud. Odorheiu. Posta ultima: Singheorghiu de Pădure. Romania.

(8.) Levelezőlap Londonból, rajta ceruzával: 1948. május. Címzés: G. Bözödi. Comuna *Bezid*. Posta ultima: Singheorghiu de Pădure jud. Odorheiu. Romania.

követője –, hátán a nehéz fonográfval, hogy nálunk is gyűjteni akar. Könnyen ment a dolog, mert én már azelőtt is gyűjtöttem helybeli népdalokat (persze csak szöveget), meg népmeséket (s egy kötetet már ki is adtam). Tehát ismertem a „terepet”, vagyis a jóízű énekeseket. Csak hívtuk oda a személyeket, hogy énekeljenek. El sem tudták képzelni, hogy miért, és hogy pont most, de azonnal énekeljenek, s ráadásul egy nagy tölcserbe dugják oda a szájukat. Szinte megijedtek, hogy mi ez, ők nem így és nem ilyenkor szoktak énekelni. (Erről jut eszembe, hogy amikor az ötvenes években érdeklődtem Bartók Béla Ákosfalva körüli, 1909-ben végzett gyűjtésének emlékéről, illetve az akkori énekesek életben létéről, senki sem tudott semmit Bartókról, csak nagy kerülgetés után jutott eszébe valakinek: „Jaj igen, az a tölcseres úr.” S ha már az eszünkben tartásnál járunk, ne felejtjük, hogy Orbán Balázst is utazása során szinte agyonverték a fényképezőgépe miatt, hogy „prikulics”.

De nálunk nem volt semmi prikulics, csak tölcser. Lajtha elmagyarázta, hogy ez csak olyan terepszemle, és a legjobbakat majd felviszik a rádióba énekelni. Erre a szóra, hogy rádió, lett nagy lelkesedés, már nem féltek a tölcserőtől sem.

Az volt az indítéka a gyűjtési mozgalomnak, hogy a fonográf viasztekercsei idő múltával önmagukban is elavulnak, megoldvadnak, pláne újrajátszás miatt a hangok eltorzulnak. Tehát tartós lemezre kell venni a népdalgyűjtést is. De ehhez komoly technikai felszerelés kellett. Ezt a Néprajzi Múzeum a rádióval együttműködve oldotta meg. Ámde nem lehetett ezzel helyszínre menni, hanem az énekeseket kellett a stúdióba behozni. Ezzel a népdalgyűjtésnek, úgy mondhatnám, új korszaka kezdődött meg. A helyszínen fonográfra vett dalok a gyűjtők munkája nyomán Kodályhoz futottak össze, és az általa kiválogatott dallamok kerültek normál hanglemezsre, ami sokszorosítható, és bármennyiszer lejátszható.

Én ebben a „stúdióbeli” munkájában ismertem meg Kodály Zoltánt. Itt is úgy gyűjtött, mint egykor a helyszínen, csakhogy most a helyszínt hozták be hozzá szorgalmas gyűjtői, hogy ő ne fáradjon: az élő énekeseket.

Mielőtt továbbmennék, hadd jegyezzem meg, hogy erről a hanglemezes – és nem viaszos – gyűjteményről kezem ügyében áll egy nyomtatott katalógus 1942-ből, Ortutay Gyula gondozásában. Eszerint mi van e gyűjteményben Erdélyből? Kőrösfő 4 lemezzel, Kászonimpér 2-vel, Kecsetkisfalud 2-vel, Bözöd pedig 6 lemezzel szerepel, csak Szék mülja felül! A moldvai csángókat Trunk képviseli 4 lemezzel.

Most pedig térjünk rá az emlékekre, illetve a felvételezésre. Egykori feljegyzéseimet idézem, ahogy leírtam azon nyomban.

*

A rádió III. számú stúdiójában egy csoport székely gazda ül a bíborvörös bársonyszékeken, egy másik székely atyafi pedig a nagyterem közepére felállított mikrofon előtt áll, és várja a jelt, hogy kigyúljon a piros lámpa, amely azt jelenti, hogy fent az emeleten a „vágó”-teremben az új lemez készen áll, a rézmetszők elvégezték munkájukat, és „indulhatunk”.

De egyelőre még várni kell, úgy látszik, hogy a melegítéssel még nincsenek kész odafönt. A terem sarkában kottákkal és jegyzetekkel borított asztal fölé jellegzetes arcú, őszülő öregúr hajlik: Kodály Zoltán, az új magyar zene megteremtője és legnagyobb mestere. Az üvegfallal elválasztott ügyelősobában pedig Lajtha László, a Néprajzi Múzeum igazgatójára, a népi zene kiváló ismerője és gyűjtője végzi a fáradságos munkát az „indítóasztal” mellett.

Népdalgyűjtés, illetve népdalfelvétel folyik a rádióban. Az Udvarhely megyei Bözöd községből hívták fel énekelni ezeket a székely gazdákat, akik a legtöbb régi népdalt tudják... A Lajtha László által, a nyár folyamán készített fonográffelvételeket visszatérte után a Néprajzi Múzeum és a magyar rádió részéről közös zenei bizottság hallgatta le, élén Kodály Zoltánnal, és annak alapján megállapították, hogy melyik faluból kit, azaz mely énekeknek a tudóját hívják fel a rádióba hanglemezeire énekelni. A rádió magára vállalta a lemezek elkészítésének költségét, az énekesek utazási és elszállásolási költségével együtt.

Közben már elő is készítették az új lemezt. Lajtha László bemondja az indítóasztal mellől a megafonba, hogy „indulhatunk”, sietve jár a keze az indítóasztal százféle kapcsolóján, közben másik kezében a stopperórát tartja, mert másodpercnyi pontossággal kell alkalmazkodni a hanglemez időtartamához. A stúdióban feszült csend, a szemek a piros lámpára szegeződnek, amely egyszerre csak kigyúl, és ettől kezdve a legkisebb zörejre, mozdulatra is vigyázni kell, mert amint a lámpa alá függesztett felirat figyelmeztet: „Míg a piros lámpa ég, mindent hall a közönség.”

A nyolcvanesztendős Ádám György bácsi pedig rákezd a régi jó keserves székely nótára:

*Ne st-irj rózsám, ne ke-eseögi,
Mer én este hézzád mönyök...*

Két-három nóta fér egymás után egy lemezre, aztán kialszik a piros lámpa; egy lemezoldal felvétele befejeződött. Nyomban megindul a következő lemez előkészítése, ami nem megy olyan könnyen, mint gondolni lehetne. Az énekek különböző hosszúságúak, a lemez időtartama pedig változatlanul meg van szabva technikailag, tehát az énekeket úgy kell csoportosítani, hogy kettő vagy három pontosan betöltse a lemezt. De ez csak a külső szempont; sokkal fontosabb ennél, és megnehezíti az előbbi munkát is, hogy az egy lemezre kerülő dalokat úgy kell összeválogatni, ahogy a zeneiség – dallam, hangnem és számtalan más zenei szempont – megkívánja. Meg aztán régi tapasztalat, hogy ugyanazt a népdalt mindenki bizonyos mértékben másképpen éneкли, de ugyanaz az énekes is változtat rajta, ha többször eléneкли.

Nem egyszerű a munka. A felvételre kerülő nótákat a fonográfól már lekottázták; Kodály Zoltán most ezek között válogat, újraénekelletti némelyiket, hogy egy-egy hang pontos lejegyzését tisztázza, és a változatok közül kiválasszák a végleges dallamot. Gyakorlott énekesnek talán nem nehéz a felvételi technikához való alkalmazkodás, de ezek a falusi emberek, akik megszokták, hogy kedvük szerint azt éneкли egymás után, ami éppen eszükbe jut, most alig tudják betartani, hogy amint a piros lámpa kigyúl, csak azt az éneket, azt a strófát énekeljék, amiben előre megállapodtak, és abban a sorrendben, ahogy Kodály professzor úr megszabta.

A most készülő lemez éppen nagy nehézségekkel jár, mert a reákerülő három dalt három énekesnek kell egymás után folytatólagosan elénekelni. Négy-ötszöri kísérletezés után a próba egész jól megy, de ahogy bekapcsolják a mikrofont, és a piros lámpa kigyúl, mindjárt megtörténik a baj. Az első énekes még be sem fejezte a nótáját, a következő már nagy sietve elkezdte a magáét, mire hirtelen megszólal egy élesen berregő csengő, a piros lámpa kialszik: a lemez elromlott. Kezdetni előlről az egészet.

Sokszor két-három lemez is elromlik, amíg sikerül hibátlanul felvenni. Különösen az öreg Ádám György bácsi egyik nótájával van sok baj, mert a szövegére már nem emlékszik, csak a dallamát tudja dúdolni, de ez a dallam olyan érdekes régi katonanóta, hogy Kodály Zoltán így, szöveg nélkül is feltétlenül lemezre akarja venni. Mivel a

nótának nincs szava, semmiképpen sem lehet a nyolcvanéves Gyuri bácsinak eszébe juttatni, hogy melyikről van szó, várni kell az alkalmat, amíg a kellő pillanatban önként emlékezetébe ömlik. Bizony, nem könnyű ez a fejlett technikával folyó népdalgyűjtés. Az énekeseket és a felvevő zenei szakembereket egyaránt kimeríti, így nem csoda, ha egy nap, délelőtti és délutáni munkával, mindössze csak három lemezt lehet elkészíteni.

De nézzük az énekeseket: kik azok, akiknek hangját így megőrkítik a jövő és a zenetudomány számára? Az öreg Ádám György bácsit már láttuk, ő a legidősebb, de nyolcvan esztendejét olyan könnyen bírja, hogy a pesti urak nem győzik csodálni és irigyelni. Viruló, egészséges arcában szemei csakúgy mosolyognak, nagy csizmás lábait pedig hetykén mozgatja a nóta ritmusára. Büszkén mondja, hogy mindig a maga embere volt, világeletemben soha sem volt ráutalva senki szolgálatára, a víg mulatságokat pedig „nem vetette meg”.

A korban utána következő Bágyi János éppen az ellentéte: összeesett, megrokkant szegény ember, öregebbnek látszik mindenkinél, pedig csak 66 éves. Egész életében másokat szolgált, vagy egyes gazdákat, vagy az egész falut: egy emberöltő óta pásztori életet él. Ő tudja a legtöbb éneket, tudománya egy egész falunak elég volna, emellett nagy mesemondó is. Egész életében az ének segített rajta – mint mondja –, ennek révén mindenhol megkedvelték, a katonaságnál úgy, mint a civil életben. Mióta megöregedett, csak a tehéncsordának meg a kecskenyájának énekelt naphosszat a mezőn, s mint mesebeli királyfi, innen szőlította el Lajtha László a fényes stúdióba, a mikrofon elé. Nem tudja, hova legyen el örömeiben, hogy ezt is megérhette.

A legfiatalabb énekessel, a 44 éves László Jánossal különös dolog esett meg. A felvételek során derült ki a Néprajzi Múzeum nyilvántartásaiból, hogy Vikár Béla 1902-ben végzett székelyföldi dalgyűjtése alkalmával az ő édesanyja is énekelt a fonográfba, és néhány nótáját Bartók Béla, aki a gyűjtést feldolgozta, lekottázva kiadta gyűjteményében. Most a múzeum raktárából kikeresték az egykori tekercset, és leforgatták László János előtt, akit így az a megható öröm ért, hogy a stúdióban, szülőfalujától messze, hallhatta a húsz év óta halott édesanyja hangját és énekét. De meghatódva álltuk körül a fonográfot mindnyájan, zenészek és műszakiak egyaránt, mert valóban ritka pillanat így megvalósulva látni, hogy száll a nóta szájról szájra, énekes anyáról az énekes fiára.

Később utána néztem a halott édesanya dalának, mert aggasztott az a körülmény, hogy minden tudomásom szerint Vikár Béla a gyűjtőútján nem járt Bözödön. És sikerült eloszlatni a kételyemet, mert az öregek emlékezéseiből kiderült, hogy a felvétel Szovátán készült, ahol az édesanya fiatal korában szolgáló leányként vagy kirándulóként fordult meg, és hazajövet újságolta nagy kalandját, hogy ő hogy járt Szovátán. Vasárnap leánytársaival sétálva énekelgettek az utcán, egyszer csak odalépett egy ismeretlen úr, és addig beszélt neki, mígnem rábeszélte, hogy énekeljen bele egy nagy tölcsérbe, mert olyan szép hangja van. Eleget vonakodott, mert félt is, meg szégyellte is magát, de aztán nem lett semmi baj...

Nem bizony, hanem csupa jó... a fáradhatatlan „tölcséres urak” jóvoltából.

Bágyi György